

NI DESMEMÒRIA NI OBLIT

Recuperant la memòria a partir de les històries de vida sobre deportació

Sílvia Sáiz i Calvó · Ernest Gallart i Vivé

D'ençà els darrers quatre anys s'ha produït una eclosió de treballs audiovisuals sobre l'exili, l'internament i la deportació dels republicans espanyols en el període 1939-1945, deguts tant a iniciatives públiques com a privades. Els enfocaments han estat variats, des de la ficció literària, passant pels reportatges de divulgació, recerques històriques i històries de vida. En aquest últim apartat situaríem el treball de Pedro de Echave i d'Antonio Lara *Combatir el olvido*, aparegut el desembre del 2001, sobre les experiències vitals de José María Aguirre Salaberria, un biscaí deportat al camp de concentració de Mauthausen, a l'Alta Àustria (des d'ara KLM). La proposta és una història de vida que s'explica en format audiovisual i que no deixaria de ser una més de les moltes que es van realitzant si no fos pel subjecte escollit com a informador i per l'estructura narrativa del testimoniatge. L'interès del reportatge rau en el fet que depassa llargament l'enumeració positiva de fets per endinsar-se en els aspectes més antropològics del

Un primer pla de José María Aguirre Salaberria, març de 2002.

personatge, durant i després del trànsit concentracionari, i ens retrata un testimoni fora dels grans circuits de divulgació i de les associacions de deportats. És un testimoni inèdit i novedós, totalment lliure de limitacions ideològiques, que ha trigat més de trenta-cinc anys a donar a conèixer les seves experiències, en una mena de catarsi íntima; a més, aquesta exteriorització l'ha portat a superar el sotrac personal que va suposar la deportació. En aquest punt cal esmentar el paper de la seva companya, Sara Bajard - Chemorin, que des d'un discret segon pla ha donat tot el suport material, anímic i emocional a José María Aguirre en la superació d'aquest drama per capgirar-lo i enfocar la vida des d'una visió dinàmica i positiva. Ahir, i com el mateix José María Aguirre explica, els plantejaments *negacionistes* sobre l'Holocaust de León Degrelle, el ja desaparegut líder rexista belga refugiat a Espanya, van ser un revulsiu per testimoniar, per donar a conèixer les seves experiències concentracionàries, ja no únicament per combatre l'oblit sinó també per combatre la tergiversació històrica.

Metodològicament, el relat de José María Aguirre s'articula al voltant de tres escenaris: una xerrada al col·legi Ntra. Sra. de la Consolación de Palma de Mallorca, el retrobament amb un antic deportat del KLM, Antonio García Barón, que ha romàs durant decennis a la selva boliviana i casa seva, l'entorn personal més immediat. Aquesta estructura narrativa ofereix un format innovador que diu molt a favor dels autors que supleixen la limitació material amb la seva creativitat. A l'hora d'escriure el guió ha calgut, com ens explicava de Echave en una comunicació presentada al *1r Congrés sobre l'exili, l'internament i la deportació del republicans espanyols (1939-1945)*, celebrat a Castellar del Vallès el passat mes de gener, distanciar-se dels esdeveniments per cercar l'objectivitat i construir: “ (...) una barrera que impida que hechos tan injustos como dolorosos acaben pasándole factura al que los recoge. Lograr avanzar en la historia sin padecerla pero sin insensibilizarte, un equilibrio que no siempre es posible mantener”.

L'experiència de Pedro de Echave i d'Antonio Lara en l'estudi del fenomen concentracionari ve de lluny. A més del treball amb José María Aguirre, gràcies al seu interès i a la seva persistència, van aconseguir que TV3 assumís el cost del projecte d'enregistrar el testimoni d'Antonio García Barón, el gener de 2000, dins el programa “30 Minuts” amb el títol *Els secrets de l'últim exiliat*.

Pedro de Echave i Antonio Lara ens relaten una trajectòria de vida de José María Aguirre Salaberría que és representativa dels republicans espanyols que van ser deportats al KLM entre l'agost de 1940 i l'abril de 1945. Aguirre, nascut a Markina - Etxeverria, Biscaia, el 25 de març de 1919, dins una família nombrosa, ben aviat participa de les idees republicanes. El juliol de 1936 s'uneix voluntari a una columna de *gudaris* amb els quals pren part de les campanyes del nord i posteriorment es trasllada a Catalunya on serà integrat a l'artilleria antiaèria i de costa.

El 12 de febrer de 1939 s'exilia a França per la frontera de Port Bou i és internat als camps d'Argelès-sur-Mer i de St.- Cyprien (Pyrénées-Orientales), al de Gurs (Pyrénées-Atlantiques) i al de Septfonds (Tarn-et-Garonne). D'aquest darrer, surt enquadrat en una companyia de treballadors, la 25 CTE, que es dedicada a fortificar la *Ligne Maginot* al sector de St.- Avold - Sarreguemines, al departament de la Moselle, al nord-est de França.

Durant la *débâcle* francesa de maig - juny de 1940 és capturat per l'exèrcit alemany a Épinal, als Vosges, i internat a l'*stalag* V-D, a Estrasburg, Bas-Rhin. Aquí hi romandrà fins el dia 12 de desembre quan la totalitat de republicans espanyols del camp sortiran en un transport ferroviari deportats al KLM, on arribaran al dia següent.

Al KLM és registrat amb la matrícula número 4553 i destacat als grups de treball de la pedrera i als *kartoffelschäler*, el grup de peladors de patates. Posteriorment serà destacat als grups de treball exteriors, primer al *Kommando* de Ternberg (de

?-5-1942 al 18-9-1944) i finalment al *Kommando* de Redl-Zipf (de l'1/2-12-1944 al 3/4-5-1945).

En plena desintegració del sistema concentracionari del KLM, el 3 de maig de 1945, s'escapoleix de la columna que el menava al *lager* d'Ebensee. Un cop entra en contacte amb les tropes nord-americanes, és allotjat en un camp per a desplaçats a la riba del llac Attersee, des d'on se'l responsabilitza de la repatriació d'un grup d'espanyols.

El 25 de maig de 1945 per via aèria i des de l'aeròdrom de Linz és traslladat fins a França, a Valenciennes, al departament de Nord. D'allí en ferrocarril a París. Després d'una breu estada a l'*hôtel* Lutétia, centre d'acollida dels antics deportats, es dirigeix a Châtelleraut, Vienne, on es troba refugiada la seva família des de la guerra d'Espanya. Allí es casa i entra a treballar en una fàbrica de productes làctics. L'any 1954 retorna a l'Estat espanyol després d'una mala experiència a França, i a través d'Amadeo López Árias, un supervivent del KLM que treballava a l'agència de viatges Wagons Lits Cook a Barcelona, troba feina al sector de l'hostaleria a Mallorca on acaba la seva carrera professional dirigint un hotel.

Sense cap mena de dubte, és una aportació que permetrà introduir nous elements de coneixement i d'anàlisi sobre la deportació republicana espanyola dels quals, encara, estem tan mancats.